

Friese Jan gaf Lonneker aanzien

Zelfs een eeuw na zijn geboorte is Lonneker Jan niet uit het nieuws te slaan

In 1906 werd hij geboren, op de Workumer keuring werd hij in 1908 voor een recordbedrag verkocht en in de beide stamboekgebieden werd hij in de hoogste graad preferent. Jan groeide in Lonneker uit tot een historische figuur, die terecht nooit in de vergetelheid raakte.

Secretaris Jan Boonstra van de fokvee-keuring in Workum wist de juiste snaar te raken toen hij per circulaire zijn oproep plaatste. 'Zendt in Uw eigen belang Uw uitmuntend rundvee, schapen en varkens naar Workum, waar men van een druk bezoek van Hollandsche kooplieden verzekerd is.' Op de huidige traditie kon de keuring van

Het skelet van Jan, nu eigen aan het AOC in Almelo

5 augustus 1908 uiteraard nog (lang) niet bogen, maar het bestuur was al wel actief. Het was erin geslaagd de provinciale keuring in Workum te doen plaatsvinden en dat betekende per definitie veel en deftig publiek, want tijdens de keuringsdag werd eerst de algemene vergadering van de Friesche Maatschappij van Landbouw gehouden. Uit heel de provincie kwam het puikje van het rundvee. Arjen Wassenaar uit Leeuwarden en de firma Schaap uit Deersum wonnen bijvoorbeeld de medailles, die beschikbaar waren gesteld door prins Hendrik en door koningin-moeder Emma. Maar de echte ereprijs, de zilveren medaille van koningin Wilhelmina, die ging naar de tweejarige stier Jan van de fokvereniging 'De Eersteling' in Roordahuizum. De Workumer 'kokedei' zou het keerpunt in zijn bestaan worden.

Wie was Jan?

Een eeuw geleden, op 25 februari 1906, werd Jan geboren in stal Arjen Hoekstra in het nietige dorpje Idaard, in het centrum van Friesland. Hij had zijn productieve hulpboekoe Mina 1 laten dekken door de verenigingsstier van 'De Eersteling'. En met vader Albert

1306H beschikte men over een begaafd vaderdier.

Als jaarling werd Jan verkocht aan Hette Buiteveld in Poppingawier, die op regionale keuringen mooie prijzen met hem won. Ook op de centrale keuring in Leeuwarden won hij een eerste prijs, terwijl hij intussen met 85 punten was ingeschreven in het FRS. Hij werd daarbij omschreven als een gesloten en evenredig gebouwde stier met veel adel. Kenmerkend voor zijn tijd kreeg hij behalve enige kritiek op zijn wat zwakke en fijne benen ook een aanmerking op zijn zware horens. Maar vooral van zijn 'prachtig kruis met ideale staartinplanting' was de inspecteur onder de indruk.

Eind 1907 werd Jan verkocht aan de firma Schaap in Deersum, waar hij aan de straatweg tot mooie prestaties zou komen. En dat in korte tijd, want enkele maanden later keerde hij terug naar zijn basis: de fokvereniging 'De Eersteling', waar hij zijn inmiddels zesjarige vader Albert kwam assisteren als dekstier. De vereniging was opgericht in 1904 en was daarmee inderdaad de eerste in Friesland. In zijn rapport over de fokverenigingen in 1913 rapporteerde de latere Wageningse hoogleraar Cornelis Broekema terecht dat 'de vereniging, waarvan de allerbeste veekenners lid waren, zorgvuldig en tevens gelukkig is geweest wat het aanschaffen van stieren betreft'.

Jan beleefde in 1908 niet alleen een druk jaar als dekstier, ook ging hij in mei naar de centrale stierenkeuring in Leeuwarden, in juli naar de keuring tijdens het

Jan, zoals hij in 1923 werd afgebeeld in het FRS-kantoor in Leeuwarden

Het schilderij dat Fedor van Kregten maakte in 1918 van Jan

landbouwkundig congres in Heerenveen en op 5 augustus dus naar Workum. Tijdens al deze tentoonstellingen bleek hij niet te kloppen: Jan was een beroemdheid en in Workum zou zijn carrière als fokstier een nieuwe wending krijgen.

Naar Lonneker

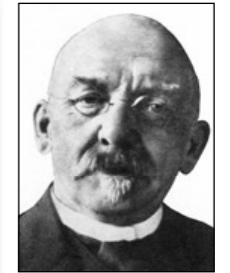
Niet voor niets was de inzenders de aanwezigheid van 'Hollandsche kooplieden' in het vooruitzicht gesteld. Waarschijnlijk was Hoite Schaap – die enkele jaren eerder vanuit Roordahuizum naar Deersum was verhuisd – nog lid van de fokvereniging en de kans is groot dat hij zijn handelsrelaties had gemeld dat er over de verkoop van Jan te praten viel, vooral omdat de melke dochters van vader Albert indruk maakten en de stier zelf nog volop dekte.

Het bericht bereikte in ieder geval de mannen die in mei 1908 in Enschede de stierenassociatie hadden opgericht. In eerste instantie was de al in 1901 in het leven geroepen fokvereniging 'Lonneker' gegadigde, maar de belangstelling

en de draagkracht van de leden bleef beperkt, zodat de aankoop van interessante stieren nauwelijks mogelijk was.

Het was overigens niet de eerste keer dat de welgestelde textielbaronnen uit Twente – die er vaak ook nog een boerderij op na hielden – de armlastige boertjes te hulp schoten. Zo stonden burgemeester Eduard Jacobs en directeur Benjamin Willem ter Kuile van de spinnerij Tubantia al in 1896 aan de basis van de Landbouwbank in Lonneker – de allereerste coöperatieve bank in Nederland – en de coöperatieve zuivelfabriek. Hendrik Jan Engelbert van Heek, de directeur van de stoomblekerij Boekelo, was na Ter Kuile jarenlang voorzitter van de fokvereniging.

Ook al subsidieerde de Landbouwbank fokvereniging De Eersteling in 1908 met 3000 gulden, zodat de ruim honderd leden haast gratis hun koeien konden laten dekken, vooral Ter Kuile zag dat alleen een forse financiële injectie nieuw elan zou kunnen verschaffen aan de fokkerij rond Lonneker. En dus richtte hij

Ter Kuile

Jacobs

de stierenassociatie op, niet in de laatste plaats na aandringen van Dirk Leonard Bakker, die in 1901 als rijksveearts in Enschede was gekomen. Een man met gezag, die na zijn vertrek in 1913 districtsveearts en rijksveeteeltconsulent was in Alkmaar en van 1921 tot 1946 hoogleraar Veeteeltwetenschap aan de Landbouwhogeschool in Wageningen. In 1906 was vooral op zijn initiatief al gestart met de melkcontrole bij de leden van de Lonneker fokvereniging.

Deze mannen togen op die gedenkwaardige vijfde augustus 1908 naar Workum, waar ze Jan zijn zoveelste zege zagen behalen. Als fokstier telde hij nog niet mee, want de eerste kalfjes waren net geboren. Maar Hoite Schaap vertelde ongetwijfeld dat het prima leek met de nafok en dus bewogen de onderhandelingen zich op een ongekend niveau, daar aan de oude markt in Workum. Ten slotte kwam men de formidabele prijs van 3500 gulden overeen – vergelijkbaar met 40.000 euro vandaag de dag.

De transactie betekende landelijk nieuws, want toen hij enkele weken later op weg naar Lonneker nog even de tentoonstelling in Apeldoorn aandeed, meldde het Nieuws van de Dag dat 'Jan, de prins, neen de koning van de Tentoonstelling' was: natuurlijk won hij de eerste prijs. Men kon het de verslaggever niet euvel duiden dat hij de fokvereniging de eer gunde. Die dichtte hij 'een grooten moed en sterke overtuiging' toe, omdat 'men voor de verbetering van het veeslag nooit een dier te duur kan betalen, want een goede stier komt den geheelen veestapel ten goede'.

Na zijn zege in Apeldoorn werd Jan ondergebracht in de stal bij de villa Hofstede van Antonij Warnaars aan het Benterot bij Enschede en in zijn eerste jaar dekte hij 93 koeien, tegen vijf gulden dekgeld voor de leden en tien gulden voor de niet-leden. Onvoldoende om de afschrijving goed te maken: de associatie leed een verlies van 840 gulden.

Donkere bladzijden

Zo nu en dan schitterde Jan nog op nationale keuringen (zoals in 1909 in Deventer), nog belangrijker waren intussen zijn prestaties als fokstier. Die kregen in Friesland aandacht, toen hij in de winter van 1912 op 1913 werd onderzocht op preferentschap. Er waren maar twintig afstammelingen aanwezig, waaronder twee stieren. Die 'moeten gerekend worden tot de beste in ons gewest', aldus de commissie. En gelijk had die, want in zijn korte Deersumer periode verwekte Jan bij de firma Schaap Ceres en bij buurman Jelle van der Woude Jan 2. Bes-

Henny Roerink geeft in 1980 aan waar de breuken in het gestolen doek zaten

te stieren, die beide naderhand preferent zouden worden. Dat werd Jan ook, preferent A zelfs: de hoogste klas. Zijn dochters gaven veel en vette melk, zo bleek uit het rapport. Het waren koeien met beste ribben en achterstellen, die

veel adel bezaten. Aan uiers en benen werd geen aandacht besteed.

Werd de Friese preferentverklaring in Lonneker met gejuich ontvangen, in zijn eerder genoemde, in 1913 verschenen rapport over de Friese fokverenigingen sprak Cornelis Broekema over de verkoop van 'den stier Jan 3540' als 'een zwarte bladzijde in de geschiedenis der vereeniging', toen hij 'De Eersteling' behandelde. 'Het voornaamste motief hiervoor is geweest de schijnbaar hoge prijs', zo vermoedde hij niet onverwacht.

In zijn Lonneker werkgebied herkende men in de daar intussen aan de melk gekomen dochters de Friese kenschets. Deskundigen waren het er naderhand over eens dat deze impuls van de stierenassociatie van doorslaggevend belang is geweest voor de succesvolle omschikking van het roodbonte Twentse vee naar zwartbonten. Bovendien gaf Jan de definitieve stoot tot verhoging van het vetgehalte in de melk van zijn nazaten. Eind 1916 werd besloten de stierenassociatie op te heffen: de fokvereniging Lonneker had voldoende geld in kas om waardevolle stieren aan te schaffen, zo bleek. In mei van hetzelfde jaar werd Cesar II aangekocht voor... 3500 gulden. De oude Jan ging over naar de fokvereniging voor 613 gulden en 79 ½ cent. Een jaar later werd de stier ernstig ziek. 'Op tweede kerstdag 1917 overleed hij, bijna twaalf jaar oud', zo schreef Johan Buursink in zijn boek over de Lonneker landbouw. En hij vervolgde: 'Bij sectie bleek hij lijdende te zijn geweest aan een zware etterende longontsteking.' In het jaarverslag over 1917 werd uiteraard stilgestaan bij zijn dood: 'Het zal

niet gemakkelijk vallen dit verlies te vergoeden.' Maar ook werd gememo-reerd dat de kern van het fokveebestand bij de leden bestond uit nazaten van Jan, zodat hij zijn 'buitengewoon hoge prijs', tien jaar eerder meer dan waard was geweest.

Een jaar na zijn dood werd Jan door het NRS op preferentschap onderzocht. 'Op alle stallen waar Jandochters stonden, waren deze de beste. Nu werden 'de veelal zeer goede tot buitengewoon mooie melktekens' wel geroemd, terwijl de niet onverwachte fijne en sabelbenige poten ook niet onvermeld bleven. Jan werd ook door het NRS preferent verklaard in de hoogste klasse, hij had 'beste gebruikskoeien' achtergelaten. Het zou tot 1974 duren voordat een stier in de beide stamboeken tot de allerhoogste fokklasse werd verheven: Bliisaerd Keimpe evenaarde als enige de prestatie van Lonneker Jan.

Herinnering bleef

Jan was dood, maar vergeten zou hij nog lang niet zijn. Zijn skelet werd bewaard en in bruikleen afgestaan aan de toen pas opgerichte landbouwschool in Hengelo. Die bleef uiteraard niet buiten de vele fusies in het onderwijs – momenteel staat het skelet van de oude preferente stier (met de basismaten 145 cm op het schoft en op het kruis) voor de docentenkamer van het AOC in Almelo. Ook in zijn geboorteprovincie was men zich Lonneker Jan blijven herinneren als een van de basisfiguren. Toen het bestuur van het FRS enkele jaren na de aankoop van het nieuwe stamboekhuis aan het Zuiderplein in Leeuwarden in 1923 besloot de hal te verfraaien met blauw-witte Makkumer tegels, bracht men daarin vier tableaux met beroemde fokdieren aan. Een van hen werd Jan 3450: daarmee benadrukten de bestuurders onder leiding van secretaris Edzard van Welderen baron Rengers de waarde van de stier voor de Friese veefokkerij. Toen het FRS-kantoor in het centrum van Leeuwarden werd gesloten en het Friese stamboek zich in 1998 aansloot bij CR Delta, kwamen de bezittingen in beheer bij de stichting Ús Mem. De kostbare tegeltableaus werden zorgvuldig verwijderd en overgebracht naar het Frysk Lânbouseum in Exmorra, waar ze in een speciale expositiezaal werden aangebracht. Het museum heeft pas de deuren gesloten, maar er zijn goede afspraken gemaakt voor de toekomst in

Een eigen expositie?

In 2004, toen in het Museum voor vee-teelt en KI in het Noord-Brabantse Beers de tentoonstelling 'Van paren tot klonen' werd geopend, vormden het skelet van Jan en een replica van het schilderij van Fedor van Kregten belangrijke aandachtstrekkers. De leiding van het museum doet momenteel pogingen deze

belangrijke stamvader van de Nederlandse zwartbonten te eren met een permanente expositie. Zijn skelet, het originele schilderij en het tegeltableau uit het FRS-huis zouden een prachtige basis vormen. Ook zijn enkele medailles uit zijn Friese tijd in bruikleen aangeboden aan het museum.

Ook belangrijk een eeuw geleden

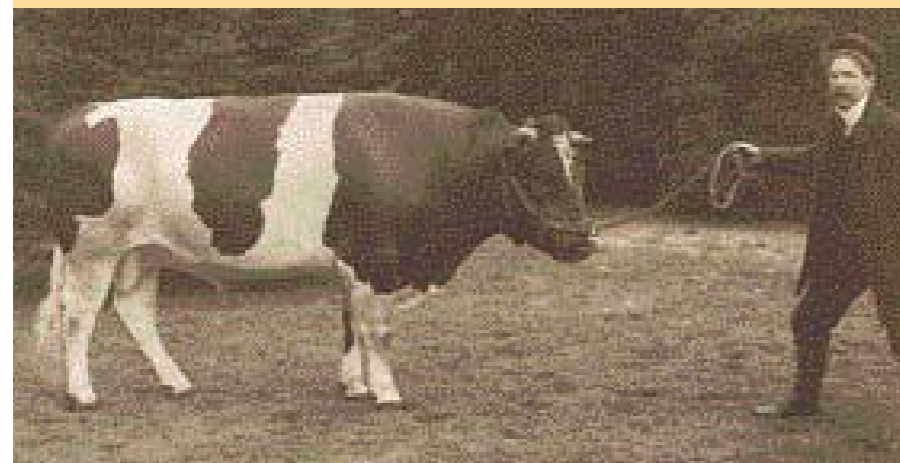
In 1906 – het geboortjaar van Jan – vond nog een belangrijke ontwikkeling plaats. In opdracht van het NRS had Iman van den Bosch het reorganisatie-rapport ingediend, waarvoor hij twee jaar lang in alle provincies studie had verricht. Het rapport vormde de basis voor de veeslagen: zwartbont Fries-Hollands, roodbont Maas-Rijn- en Ijsselvee en zwartbont Gronings blaarkopvee.

Toen hij deze opdracht met verve had voltooid werd Van den Bosch benoemd tot hoofdinspecteur van het NRS. En zo trof hij op zijn inspectietocht begin 1909 de stier Jan aan.

Hij vond de stier evenredig, gestopt en diep, maar wat rond in de billen en niet geweldig in het beenwerk. Geheel in het raam van de tijd: 'Melkteekens gewoon.'

Van den Bosch gaf de toen ook al beroemde Jan 81,9 punten, belangrijk minder dan zijn Friese collega twee jaar eerder had gedaan. Desondanks, hij vond het best de moeite waard een fotosessie te organiseren. Eigenhandig nam hij de verenigingsstier aan het touw. Iman van den Bosch was zo'n man die er van overtuigd was dat niemand beter dan hij een modelstier kon presteren.

Iman van den Bosch in 1909 met de driejarige Jan 3540 FRS-109 NRS

een nieuw museum in Eernewoude, dat de Friese landbouw en natuur zal tonen in een groter verband

Er was nog een derde blijk van waardering. Na de dood van Jan kreeg de landschaps- en dierschilder Fedor van Kregten – in 1871 geboren in Diever – opdracht aan de hand van de bekende foto van de stier een portret te schilderen. Het werd aangeboden aan Benjamin Willem ter Kuile, de man die eigen kapitaal had gestoken in de aankoop van de stier, die Lonneker uiteindelijk op de veeteeltkundige kaart had gezet.

In 1937, tien jaar nadat Ter Kuile was overleden, werd het schilderij weer geschonken aan de fokvereniging, die het een ereplaats in het kantoor gaf. En toen men introk bij de Lonneker melkinrichting 'Ormet' kwam het schilderij aan de wand van de bestuurskamer – de pioniers van al die coöperatieve inrichtingen hadden het niet anders gewild.

'Wat zag Jan d'r oet'

Op 7 mei 1980 kwamen de Twentse dagbladen met grote koppen: 'Lonneker Jan is spoorloos verdwenen.' Enkele dagen eerder was er op brute wijze ingebroken in het kantoor van 'Ormet'. De voorzittershamer was zelfs misbruikt om de ramen in te slaan en zo ruimte te krijgen om het schilderij van Lonneker Jan naar buiten te krijgen. Maar bij nader inzien had de indringer het doek uit de goudkleurige lijst gesneden.

Hoofdadministrateur Henny Roerink van de VVB – de opvolger van de fokvereniging – lichtte de politie en de pers in. Vooral de laatste, waarbij hij benadrukte dat het doek slechts historische waarde had voor de vereniging. Roerink wist natuurlijk wel beter, want het werk van Fedor van Kregten was intussen behoorlijk in waarde gestegen. De inbreker was kennelijk geen kunstkenner, want voor enkele tientjes (in gulden) ging het schilderij van hand tot hand. Tot het op een ochtend op het politiebureau belandde.

Maar toen het doek weer bij Henny Roerink in het VVB-kantoor werd bezorgd, klaagde die in eigen Twents: 'Wat zag Jan d'r oet, onmeunig tootakelt, hij was nig bes.' Het schilderij werd uiteraard gerestaureerd, zodat Roerink een half jaar later vol voldoening kon constateren dat 'hij t'r noe wer is, hij glèemp wier mooi in't hoar.'

Het VVB-kantoor werd in 1988 gesloten en het schilderij van Jan ging naar het kantoor van de Rabobank in Enschede – mooi: aan de Raiffeisenstraat – opnieuw een moderne onderneming, waarvan de basis meer dan een eeuw geleden werd gelegd door de visionaire ondernemers in Lonneker, die zagen dat de boerenstand vooral met beste koeien gediend was.

Reimer Strikwerda